

*Андрощук К. М.,**викладач кафедри іноземних мов**Вінницького національного технічного університету*

УРБАНОНІМІЯ ВІННИЦІ У КОНТЕКСТІ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ І ДЕРУСИФІКАЦІЇ (ТРЕТЯ ХВИЛЯ ПЕРЕЙМЕНУВАНЬ 2022 Р.)

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження урбанонімів м. Вінниці у контексті деколонізації і дерусифікації у період 2022 р., з'ясовані загальні тенденції перейменування вулиць, заналізовані мотиви, що впливають на обрання нових назв для міських об'єктів.

Перейменування вулиць є важливим процесом, що сприяє адаптації історичного та культурного обличчя міста до сучасних історико-культурних та суспільно-політичних реалій.

Здобуття Україною незалежності у 1990 році стало необхідною передумовою для зміни радянських назв вінницьких урбанонімів, з метою декомунізації онімного простору міста. Перша хвиля перейменувань відбулася одразу ж після відновлення української державності, друга – після подій 2014 року: Революції Гідності та початку російсько-української війни.

Третя хвиля перейменувань розпочалася 2022 року, коли Російська Федерація розв'язала велику війну проти України.

Перейменування вінницьких урбанонімів на цьому етапі було зумовлене процесами деколонізації та дерусифікації. Перейменовувалися вулиці, названі не лише на честь радянських діячів (оскільки більшість таких назв були змінені ще під час попередніх двох хвиль перейменувань), а й на честь російських письменників, композиторів та науковців, адже будь-який культурний зв'язок з державою-агресором став недоречним. Нові часи потребували нових героїв, а тому на мапі міста з'явилися вулиці, названі на честь воїнів, загиблих під час російсько-української війни, на честь інших країн та міст-побратимів, які підтримали Україну у боротьбі з агресором. Окрім того, 9 вулицям повернули їхні історичні назви.

Загальні тенденції перейменування вінницьких урбанонімів у 2022 році зумовлені насамперед соціальною мотивацією. Згідно з результатами дослідження, переважна більшість урбанонімів – меморіальні (80 назв), основною метою яких є увіковічнення пам'яті про видатних діячів міста чи країни. Асоціативні та довільні складають невелику частку новостворених урбанонімів (13 і 7 назв відповідно), а оціночні представлені лише двома назвами.

Ядром джерельної бази відонімних назв є власні імена: антропоніми, що складають 85% від усіх відонімних урбанонімів, та топоніми (15%). Відапелятивні урбаноніми знаходяться на периферії джерельної бази: від загальних іменників утворено лише 14% вінницьких урбанонімів.

Ключові слова: деколонізація, дерусифікація, урбаноніми, годоніми, мотивація, перейменування.

Постановка проблеми. Зміни в назвах вулиць та міських об'єктів – це природний історичний процес, що віддзеркалює динаміку змін у суспільстві, його цінностях та сприйнятті своєї ідентичності. Урбаноніми є предметом не лише історичних

і краєзнавчих, а й лінгвістичних досліджень, оскільки аналізуючи еволюцію назв вулиць, провулків, проспектів та площ, мовознавці вивчають, як змінювалася мовна картина міста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню урбанонімів присвятили свої праці мовознавці А. Беспала, Л. Буряк, К. Галас, Ю. Карпенко, О. Купчинський, В. Лучик, А. Титаренко, І. Сабадош, М. Цілина, А. Ященко, Р. Яцків. Ці вчені глибоко досліджували структуру та еволюцію назв українських міських та сільських об'єктів, аналізували вплив історичних, культурних та політичних факторів на формування топонімів.

Мікротопонімію українських міст вивчали Г. Бачинська, Г. Гримашевич, Х. Зикань, Р. Ляшенко, М. Романюк, Є. Степанов, М. Тахтаулова, М. Тишковець, Я. Янчишена, соціологічний аналіз процесів декомунізації здійснювали О. Гриценко, Л. Малес, І. Павленко та ін.

Проблеми перейменування міського топонімікону знайшли своє висвітлення у працях І. Гуменчук, Н. Темірової, О. Тарасенко, Ю. Фернос, О. Негер. Урбанонімам Вінниці присвячені студії К. Кузіної про ідеологічну складову політики радянської міського простору Вінниці у 1920–30-х роках, Т. Каросвої про топонімічні практики пострадянської Вінниці, а також О. Гнатюка, який здійснив компаративний аналіз міських найменувань Запоріжжя, Вінниці та Києва.

Їхні праці стали важливим внеском у дослідженні міського простору Вінниці, її культурної спадщини та історії. Однак, не зважаючи на значну кількість історичних та лінгвістичних досліджень, урбаноніми Вінниці досі залишалися поза рамками системного лінгвістичного дослідження.

Метою статті є аналіз урбанонімів міста Вінниці у контексті деколонізації та дерусифікації, з'ясування загальних тенденцій перейменування вінницьких вулиць та аналіз мотивів, що впливають на обрання нових назв для міських об'єктів.

Джерельною базою слугували списки назв вулиць м. Вінниці та офіційний сайт Вінницької міської ради.

Виклад основного матеріалу. Перейменування вулиць є важливим процесом, що сприяє адаптації історичного та культурного обличчя міста до сучасних історико-культурних та суспільно-політичних реалій.

Перша офіційна зміна назв вінницьких вулиць відбулася 1910 року, і з тих пір вони ще не раз змінювали свою назву. Імперський період, встановлення СРСР на теренах країни, окупація німецько-фашистськими військами – усі ці події зумовлювали деномінацію міського топонімікону. Здобуття Україною незалежності у 1990 році запустило масштабний процес перейменування вінницьких урбанонімів, з метою декомунізації онімного простору міста. Перша хвиля відбулася одразу ж після відновлення української державності, друга – після подій

2014 року: Революції Гідності та початку російсько-української війни на сході країни [1, с. 17].

Третя хвиля перейменувань розпочалася майже одразу після 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація розв'язала агресивну війну проти України. Жителі міста висловити своє відверте небажання проживати на вулицях, назви яких тим чи іншим чином прославляють державу-агресора.

Тому вже 29 квітня 2022 року на сесії міської ради було ухвалене рішення про зміну 15 урбанонімів Вінниці.

- вулицю Московську та її провулки – на Маріупольську;
- вулицю, провулок та тупик Маяковського – на Синьоводську;
- вулицю та провулок Ватутіна – на Левка Лук'яненка;
- вулицю Суворова – на Миколи Стаховського;
- вулицю та провулок Кутузова – на братів Котенків;
- парк Дружби Народів – на Вишньський парк.

26 травня 2022 року на черговій сесії міськради було вирішено увіковічнити вирішальну роль Збройних Сил України у боротьбі з ворогом у назвах трьох вулиць:

- Героїв поліції (колишня назва – О. Блока);
- Захисників Неба (колишня назва – К. Тімірязєва);
- Героїв Нацгвардії (колишня назва – М. Некрасова).

Щоб процес перейменування був виваженим, системним, історично та культурно доцільним, міська рада ініціювала громадські слухання щодо зміни назв вулиць, провулків, парків та площ. За підсумками цих обговорень 30 вересня 2022 року було затверджене рішення про зміну назв 161 урбаноніма.

Однак і на цьому процесі перейменування не завершився. 25 листопада 2022 року депутати Вінницької міської ради ухвалили рішення про перейменування 52 вулиць, провулків і площ громади (з них – 25 урбанонімів міста), а безіменна вулиця від Немирівського шосе до аеропорту «Вінниця» була названа на честь генерала Трейка.

Загалом назви змінили 232 вулиці, провулки, проїзди, тупики, бульвари, площі та парки вінницької громади [2], 205 із них – це об'єкти міста. Таким чином карта Вінниці набула свого остаточного вигляду станом на вересень 2023 р.

Перейменування вінницьких урбанонімів у 2022 році було зумовлене процесами деколонізації та дерусифікації. Навіть назви вулиць на честь російських (радянських) діячів культури чи науки, які раніше не викликали негативних асоціацій, тепер потребували негайного перейменування, адже нагадування про будь-який культурний зв'язок з державою-агресором був недоречним. На мапі міста з'явилися вулиці, названі на честь воїнів, загиблих під час російсько-української війни, на честь інших країн та міст, які надали найбільшу допомогу Вінниці після повномасштабного вторгнення, а 9 вулицям повернули їхні історичні назви, акцентуючи увагу на зв'язку поколінь.

Переважну більшість новоназваних урбанонімів складають **меморіальні** назви. Це пам'ятні найменування, що мають на меті увіковічнити імена тих, хто зробив неocenний вклад у розвиток міста чи держави. До них належать:

1. *Урбаноніми, названі на честь історичних та громадських діячів:* вулиці Степана Бандери, князя Володимира, генерала Григоренка, Олекси Довбуша, Михайла Драгоманова, Сергія Єфремова, Євгена Коновальця, Богуща Корецького, Миколи Костомарова, Левка Лук'яненка, Олександра Лотоцького, сенатора Макклєйна, Михайла Малишенка, Володимира Мачушенка, Джеймса Мейса, Володимира Муляви, Ярослава

Немеца, Семена Олійничука, Раїси Панасюк, Софії Русової, Миколи Стаховського, Надії Суворової, генерала Трейка, Святослава Хороброго, Євгена Чикаленка, Романа Шухевича.

2. *Урбаноніми, названі на честь загиблих воїнів російсько-української війни:* вулиці Романа Балаби, Дмитра Білокоця, Олександра Божка, Володимира Даценка, Олексія Зінов'єва, Павла Корнелюка, братів Котенків, Антона Листопада, Олексія Миргородського, Василя Сліпака, Анатолія Черниша.

3. *Урбаноніми, названі на честь видатних діячів культури:*

- *письменників:* вулиці Василя Барки, Олександри Бурбело, Остапа Вишні, Вацлава Гавела, Ісмаїла Гаспринського, Леоніда Глібова, Івана Дзюби, Януша Корчака, Михайла Ореста, Уласа Самчука, Євгена Сверстюка, Івана Світличного, Василя Симоненка, Григорія Сковороди, Олени Теліги, Миколи Хвильового;
- *художників:* вулиці Яна Засідателя, Григорія Нарбута, братів Малакових, Казимира Малевича, Марії Приймаченко, Василя Сильвестрова, Василя Хмелюка, Тетяни Яблонської;
- *музикантів:* вулиці Артема Веделя, Остапа Вересая, Мирослава Скорика;
- *архітекторів:* вулиці Василя Кричевського, Романа Мерхеля, Діонісія Міклєра;
- *працівників кіно і театру:* вулиці Юрія Іллєнка, Олександра Немченка;
- *фольклористів:* вулиці Насті Присяжнюк, Гната Танцюри.

4. *Урбаноніми, названі на честь представників духовних професій:* вулиці Василя Гречулевича, Василя Лепківського;

5. *Урбаноніми, названі на честь представників інших професій:*

- *журналіст* (вулиця Гарета Джонсона),
- *космонавт* (вулиця Леоніда Каденюка);
- *науковець, мовознавець* (вулиця Сергія Смеречинського).

Відзначимо, що ця класифікація має свої обмеження, оскільки одну і ту ж особу можна віднести до різних груп в залежності від її досягнень у різних сферах. Але головний акцент робився на тій галузі, в якій ця особа була найбільш успішною на відомою.

Згідно із твердженням Ю. Фернос, меморіальними назвами слід вважати не лише ті, що присвячені конкретним історичним постатям, а й ті, що відображають більш загальні, ширші поняття або певні історичні події [3, с. 230]. Сюди зараховуємо вулиці: Героїв Поліції, Героїв Нацгвардії, Захисників неба, Праведників Світу, Синьоводська (на честь битви під Синіми Водами), Скіфська, Уличівська (уличі – слов'янські племена, що жили на теренах сучасної Вінниці).

Отже, найбільшу частку меморіальних назв урбанонімів міста Вінниці складають назви на честь видатних представників культури і мистецтва (31 найменування), історичних та громадських діячів минулого (26 найменування), а найменшу – вулиці, які носять назви представників духовництва (2 найменування) або інших професій (3 найменування). Проміжне значення мають урбаноніми, названі на честь воїнів, які загинули у російсько-українській війні (11 найменувань) і назви, не пов'язані з конкретною особистістю (7 найменувань). Відсоткове співвідношення цих номінацій можна простежити на рис. 1.

Рис. 1

Наступна група – це **асоціативні** урбаноніми, які описують об'єкт за його стосунком до іншого об'єкта, який розташований певній вулиці або біля неї [4, с. 174]. До них належить 16% досліджуваних урбанонімів.

За характером об'єкта, який мотивував назву міського топоніма, виокремлюємо такі групи:

1. *Урбаноніми, назви яких вказують на близькість певних об'єктів міського ландшафту чи інфраструктури:* парк Вишенський (біля озера Вишенька), площа Каліча (на місці р. Каліча), площа Царина (місце для випасання худоби), вулиці Дьогтянецька (біля р. Дьогтянець), Крутнів Яр (поруч з однойменним урочищем), Лівобережна, Ринкова, Підлісна, Політехнічна, Соняшникова (біля Олісжиркомбінату).

Лише 7% від перейменованих урбанонімів становлять **довільні** урбаноніми, тобто такі, у яких назва вулиці чи площі не співвідноситься із назвою об'єкта. Вони схожі на меморіальні урбаноніми, але названі не на честь певної особи, групи осіб чи історичних подій, а відображають більш широкі поняття. Таку групу урбанонімів О.Негер називає «назвами-вшануваннями» [5, с. 330].

За семантикою урбаноніми цієї групи можемо поділити на такі групи:

1. *Урбаноніми на пошану українських міст:* вулиці Запорізька, Маріупольська.

2. *Урбаноніми на пошану іноземних міст:* вулиці Варшавська, Гданська, Паневежиська (від назви литовського міста-побратима Паневежиса).

3. *Урбаноніми на пошану інших країн:* вулиці Болгарська, Польська.

На периферії вінницького мікротопонімікону знаходяться **оціночні** урбаноніми, які виражають внутрішнє оцінювання мовцем певного явища. О. Негер називає такі урбаноніми дескриптивно-оцінними [5, с. 330].

У процесі перейменування на карті Вінниці з'явилися лише дві такі назви: вулиці Барвіста і Славетна.

Отже, можемо стверджувати, що назви вулиць у Вінниці мають соціальну мотивацію. Згідно з результатами дослідження, більшість з них є меморіальними (80 назв), значно менше асоціативних (13 назв). Довільні та оціночні назви, які не мають яскраво виражених соціальних мотивів, є значно менш поширеними і складають лише невелику частину міського топонімікону (7 і 3 назви відповідно). Кількісне співвідношення мотиваційних груп урбанонімів можна простежити на рис. 2.

Рис. 2

Під час дослідження джерельної бази та процесів формування урбанонімів у місті Вінниці ми виділили два основних типи:

1. *Відонімні урбаноніми:* це назви, які утворені на основі власних імен. Ця група становить близько 86% всіх урбанонімів міста. Основну частину складають антропоніми – власні імена людей (85% всіх відонімних урбанонімів), а топоніми стали основою лише для 15% годонімів.

2. *Відапелятивні урбаноніми:* це назви, які утворені від загальних іменників і не мають зв'язку із конкретними особами чи подіями. Ця група становить 14% від усіх урбанонімів міста.

Висновки. Процес перейменування вінницьких урбанонімів у 2022 році був зумовлений процесами деколонізації та дерусифікації, що розпочалися після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. Усього у Вінниці було перейменовано 205 об'єктів (102 назви).

Основним принципом перейменувань третьої хвилі став принцип глорифікації, спрямований на вшанування видатних осіб. Особливістю деномінаційного процесу 2022 року стало збільшення кількості урбанонімів, названих на честь героїв російсько-української війни й представників духовенства, а також повернення вулицям та площам міста історичних назв.

Можемо підсумувати, що Вінниця, як місто з багатою історією та традиціями, утримує баланс між спадщиною минулого та вимогами майбутнього через невпинний процес переосмислення та перейменування.

Література:

1. Андрощук К.М. Урбаноніми Вінниці у контексті деколонізації (друга хвиля перейменувань 2015–2016 рр.) *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 2022. № 58. С. 17–20.
2. На честь Степана Бандери, генерала Трейка, Воїнів-добровольців... У Вінницькій громаді переймували іще понад пів сотні вулиць. *Сайт Вінницької міської ради*. URL: <https://www.vmr.gov.ua/na-chest-stepana-bandery-henerala-treika-voiviv-dobrovoltziv-vinnitskii-hromadi-pereimenuvaly-ishche-ponad-piv-sotni-vulyts>
3. Фернос Ю. І. Вплив процесів деколонізації на систему урбанонімів м. Умані. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*, 2018. № 2 (16). С. 299–304.
4. Титаренко А. А. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 2013. Вип. 9 (2). С. 171–180.
5. Негер О. Б. Сучасна офіційна урбанонімія міста Ужгорода. *Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Філологія*, 2021. – Вип. 1 (45): С. 327–333.

Androshchuk K. Urbanonymy of Vinnytsia in the context of decolonization and de-Russification (the third wave of renamings in 2022)

Summary. The article comprehensively examines the urban names of the city of Vinnytsia in the context of decolonization and de-Russification in the period of 2022, studies the general trends of street renaming, analyzes the motives influencing the choice of new names for city objects.

The renaming of streets is an important process that contributes to the adaptation of the historical and cultural face of the city to modern historical-cultural and socio-political realities. Ukraine's independence in 1990 became a necessary prerequisite for changing the names of Vinnytsia urban names, with the aim of decommunizing the anonymous space of the city. The first wave of renamings took place immediately after the restoration of Ukrainian statehood, the second – after the events of 2014: the Revolution of Dignity and the beginning of the Russian-Ukrainian war.

The third wave of renaming began in 2022, when the Russian Federation unleashed a major war against Ukraine. The renaming of Vinnytsia urban names at this stage was determined by the processes of decolonization and de-Russification. Streets were renamed not only after Soviet figures (since most of such names were changed during

the previous two waves of renaming), but also after Russian writers, composers and scientists, because any cultural connection with the aggressor state became inappropriate.

New times needed new heroes, and therefore streets appeared on the city map named after the soldiers who died during the Russian-Ukrainian war, in honor of other countries and sister cities that supported Ukraine in the fight against the aggressor. In addition, 9 streets were given back their historical names.

The general trends of renaming Vinnytsia urban names in 2022 are due primarily to social motivation. According to the results of the research, the vast majority of urban names are memorial (80 names), the main purpose of which is to perpetuate the memory of prominent figures of the city or country. Associative and arbitrary make up a small share of newly created urban names (13 and 7 names, respectively), and evaluative ones are represented by only two names. The core of the source base of homonyms are proper names: anthroponyms, which make up 85% of all homonymous urban names, and toponyms (15%). Appellative urban names are on the periphery of the source base: only 14% of Vinnytsia urban names are formed from common nouns.

Key words: decolonization, de-Russification, urban names, proper names, motivation, renaming.